

ЄВГЕН ЛУНЯК, *Вольтер і Україна* (К., Видавець Олег Філюк 2020), 122 с.

Тему “Україна і Європа” завжди актуалізують українські визвольні змагання. Як було сто чи триста років тому, так є і сьогодні. Симон Петлюра та Петро Порошенко стали наступниками чину гетьмана Івана Мазепи, який в історії козацької України дав останній бій російській агресії. Саме життя й діяльність гетьмана Мазепи, його виступ проти Москви в союзі зі шведським королем Карлом XII знайшли широкий відгук у західноєвропейській літературі XVIII ст., що досить добре висвітлено у працях Д. Наливайка, Т. Мацьківа, В. Луціва. Свого часу дослідженню французької рецепції української історії XVIII ст. присвятив свої праці активний діяч Української революції 1914–1923 років Ілько Борщак. Зрештою, маємо честь представити увазі читачів найновіше дослідження на цю тему ветерана російсько-української війни (2014–) професора Євгена Луняка. Позаяк особливий вплив на популярність України у західноєвропейській літературі справила творчість Вольтера, його постаті та доробку й присвячена рецензована монографія.

Інтерес до України у Вольтера зумовлювався подіями Північної війни (1700–1721 рр.). Полтавська катастрофа 1709 р. вразила Європу і зокрема французького мислителя, адже у протистоянні Москві європейці сприймали Карла XII “як захисника європейських цінностей від зазіхань з боку далеких від високої культури й цивілізації московитів” (с. 8). Проте вже на кінець XVIII ст., зі втратою Україною залишків державності, у Франції згасає й інтерес до України, а “французьке суспільство доволі пасивно спостерігало за знищенням української автономії Катериною II” (с. 15).

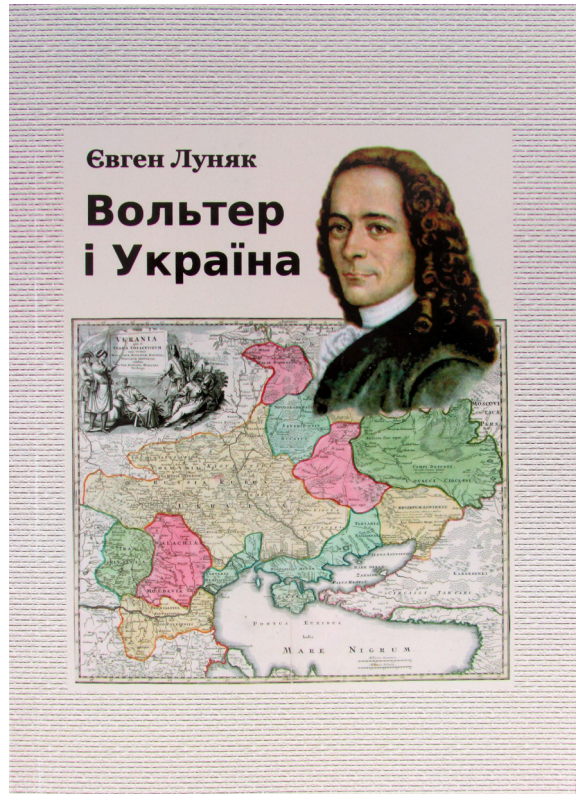
Образ України у творчості Вольтера найповніше виразився в “Історії Карла XII” (1731 р.) та “Історії Російської імперії за Петра Великого” (1759 р.), на аналізі яких переважно й зосереджена увага Є. Луняка. При цьому дослідник наголошує, що “саме Вольтер став одним з піонерів і популяризаторів терміну «українці (*Ukrainiens*)» на Заході, адже раніше тамтешні автори неодноразово підкреслювали, що Україну населяють козаки, козацька нація а, отже, назва країни не співпадає з назвою її населення”. Саме “після Вольтера слово «українці» все частіше починає вживатися на Заході” (с. 8–9). Заслугує на увагу категорійний апарат дослідження. Автор подає як українські назви, інколи реконструйовані, так і їх французький аналог, що відтворює “етимологічну сітку” сприйняття України французами. Однак, як наголошує дослідник, для непідготовленого читача XVIII ст. вживання хороніма ‘Russie’ могло вносити плутанину, що залишається актуальним і досі.

Цікавим є припущення автора, що популярні у Франції XVIII ст. “Мемуари про Петра Великого” Жана Руссе де Міссі були створені на замовлення царського уряду, чому свідченням є обрання автора “Мемуарів” почесним членом Петербурзької Академії Наук (1737 р.). Відтак, маємо справу з формою ‘Russia Today’ XVIII ст. Прикметно, що “Історія Російської імперії за Петра Великого” Вольтера служила тій самій меті – поширенню вигідного для Петербургу образу Росії в Європі, хоча автор і намагався писати так, “як вважав за потрібне” (с. 82), що й викликало певне незадоволення результатом праці при царському дворі.

“Історія Карла XII” Вольтера “мала стати своєрідним нагадуванням про ті лиха й страждання, до яких може призвести безмежна влада монарха” (с. 47). Для Вольтера, як і загалом просвітників, була властивою ідея десакралізації монарха, що суперечило середньовічним уявленням про легітимність влади. Яскравий приклад такого ставлення до володаря французькому мислителю давав козацький устрій України з його пережитками первісної демократії, коли козаки з легкістю могли убивати обраних ними ж правителів за найменші провини, хоча до

виявів такої жорстокості французький мислитель ставиться негативно. Як наголошує Є. Луняк, “просвітник дає цим фактом попередження й іншим монархам про те, що їхня влада минуча, а повсталий народ, доведений до крайності, є великою та безпощадною силою” (с. 62), що, зрештою, й продемонструвала Велика Французька революція.

“Історію Карла XII” Вольтер доопрацьовував упродовж усього життя і вважав її кращим своїм історичним твором. Є. Луняк не лише зазначає популярність праці через її періодичне тиражування, а й вказує на критичні зауваження та використання в працях інших авторів XVIII ст. (Жана-Батіста-Блеза де Рош де Партене, Елеазара де Мовійона, Йорана-Андерсона Нордберга та інших), зокрема щодо подій в Україні.

Щодо образу Мазепи у творах Вольтера, Є. Луняк відмічає їхню значну анекдотичність, часто нерозуміння французьким мислителем українських реалій та дій українського гетьмана. Та “найбільш сумнівним внеском у розвиток наукової мазепіани Вольтера є популяризація ним тези про польське походження гетьмана та амурної легенди про його прибуття до України” (с. 65–66). І саме завдяки “королю філософів” цей “амурний” сюжет здобув неабияку популярність у західноєвропейській літературі та образотворчому мистецтві. Та попри все, Вольтер чітко відмічав, що Мазепа “був хоробрий і винахідливий чоловік, що відзначався надзвичайною невтомністю в роботі, незважаючи на дуже похилий вік” (с. 100). Також Вольтер був одним із перших політичних мислителів, хто підмітив екзистенційну залежність Росії від особи володаря. Аналізуючи можливість поразки й загибелі Петра I під Полтавою, французький мислитель стверджує, що разом із ним загинула б і його держава.

Торкався Вольтер України і в інших своїх працях. Так, у “Досвіді про звичаї та дух націй” (1756 р.) він згадує Володимира Великого, проте називає його “князем московським”, а Анну Київську – донькою “якогось Ярослава, невідомого князя з незнанної тоді Русі”, що є явним перенесенням реалій XVIII ст. на початок XI ст. Слідом за Бопланом, заснування Києва як візантійської колонії Вольтер приписував грекам.

Загалом дослідження Є. Луняка побудовано на широкому тлі історії та культури Франції XVIII ст. Автор майже винятково зосереджується на аналізі джерельного матеріалу, не залучаючи сучасну історіографію. Проте такий підхід робить книгу привабливішою та більш стрункою у викладі матеріалу. До книги додані переклади українських уривків з творів Вольтера, що дає можливість читачу безпосередньо заглибитись в українські сюжети та смисли французького філософа.

Хоча праця має незначний обсяг, для біо-, бібліо- та історіографічних досліджень дуже бажаним є іменний покажчик, наявність якого б полегшила користування книгою. Можна зауважити автору й цитування деяких російських авторів мовою оригіналу (наприклад, с. 84), в той час як французькі тексти цитуються у перекладі. На жаль, на с. 106 є технічний ганж – втрата частини тексту.

Підсумовуючи, варто наголосити, що своєю монографією Євген Луняк суттєво збагатив українську історіографію цінним дослідженням, що актуалізує європейський текст України та привносить у сучасну українську культуру європейські сюжети, попри те, що Вольтер відносив Україну “за межі” європейської цивілізації. Наразі ж постає завдання повних перекладів творів французьких просвітників українською мовою, як і поширення інформації про Україну та її культуру на Заході.

Дмитро Гордієнко